

A becsületesség elemzéséhez a szerző szándékosan eleve leszűkített tartalmi kategóriákkal közeledett, a kapott eredmény még így is egyenetlen. A tanulók fele a talált pénz visszaadását tartja becsületos tettetnek. Ahol más élményről számolnak be, gyakran jelentkezik a „jutalom jelleg”: érdemes becsületosnak lenni, mert elengedik a büntetést, jutalmat adnak. Igaz, hogy a dokumentumokban sem szerepel megfélemlítő fogalom, de ez nem elég magyarázat. Fel kell vetnünk a kérdést: társadalmunk jelen közvéleményében mennyire kap hangsúlyt a becsületesség közösségi és aktív vonatkozása?

Az elvhűség tartalmi oldalát a tanulók értik, és beszámolójukban 80%-uk helyesen használja. Élményanyaguknak azonban 57%-ban a tananyag, 16%-ban a televízió a forrása. Ez az erkölcsi követelmény tehát nem jutott el mindennapi életükhöz, nem látják, hogy mit jelent az elvhűség követelménye az egyszerű ember számára.

Az igazságosságra a tanulók nagyon érzékenyek, ha személyükről van szó. Írásaik főleg olyan esetekről számolnak be, amelyek során a tanulókat érte igazságos vagy igazságtalan ítélet. Igazságos tettek elsősorban saját helytelen magatartásuk megbüntetését tartják. Feltűnően kevés tanuló keresi az igazságosságot saját vagy társai magatartásában. Még kevesebben jutnak el az igazságosság társadalmi szintű értékeléséhez.

A kötelességtudást a szerző „munkára vonatkozó” erkölcsi fogalomnak tartja. (130. lap.) Ez leszűkítés, mert a kötelesség nem csupán munkára irányulhat. A gyermekeknel is főleg a munka, a tanulás teljesítésének kötelessége jelentkezik. Helyes volna a kötelesség szélesebb értelmezését érvényesíteni nevelésünkben.

Az önzetlenséget a tanulók többsége olyan élményként éli át, amikor valaki velük szemben tanúsít önzetlenséget. Elsősorban édesanyjuk önzetlenségéről írnak, s ezt az önzetlenséget természetesen, szinte a „világ rendjének” tartják. Eljutnak viszont az önzetlenség motívumáig, ezek közt említik a szeretetet, a barátságot, a közösségi érzést.

A proletár szolidaritás vonatkozásában a vietnami nép harcának segítése a fő élményük. Tapasztalataik 52%-a mikrokörnyezetükből származik. Ez azt tanúsítja, hogy társadalmunk megmozdulásai hatnak gyermekeinkre, kialakulóban van bennük a közélet iránti érdeklődés.

A takarékoságnál kettős ellentmondás jelentkezik. A nevelési dokumentumokból hiányzik a pénzzel való gazdálkodásra nevelés, a gyermekek írásaiban viszont ez áll a középpontban; az osztályfőnöki órák tanterve foglalkozik az idővel, anyaggal való takarékoskodással, a társadalmi tulajdon védelmével, a tanulók erre alig térnek ki. Ez az ellentmondás erősen elgondolkodtató.

A segítőkészség a tanulók által leggyakrabban használt erkölcsi fogalom. Sokoldalúan jelenik meg a tanulók írásaiban, és nagyon szigorú követelményként szabják: segítőkészségről csak akkor beszélhetünk, ha valaki önként és jutalom reménye nélkül segít.

Összefoglalójában a szerző több értékes megállapítást tesz. Rámutat pl., hogy az elvhűség, a bátorság, az igazságosság, az állhatatosság a gyermekek írásaiban elsősorban férfi tulajdonságként jelentkezik, a segítőkészségnek, a takarékoságnak az önzetlenségnek, a kötelességtudásnak pedig elsősorban gyermek az alanya. A nők sajnálatosan háttérbe szorulnak, aminek egyik oka valószínűleg az, hogy a tananyagban a férfi hősök vannak túlsúlyban. Egyes tanulók eljutnak az erkölcsi kategóriák mélyebb tartalmának megértéséig, amikor felvetik, hogy nem mindegy, milyen elvhez hű, miben állhatatos valaki. A tanulók erkölcsi tapasztalatainak fő forrása mikrokörnyezetük, s csak jóval kisebb mértékben a tananyag. Ez egyrészt azt a követelményt támasztja, hogy növeljük az oktatás nevelőhatását, másrészt minél nagyobb gondot fordítsunk tanítványaink életének, tevékenységének megszervezésére.

HORVÁTH LAJOS

DARÓCZY SÁNDOR: TÁRSADALMI-POLITIKAI NEVELÉS KÖZÉPISKOLÁS KORBAN

Budapest 1973. Akadémiai Kiadó. 420 oldal

Gyorsuló gazdasági-társadalmi fejlődésünk közepette az ifjúság nevelésében egyre fokozottabban kapnak súlyt olyan személyiség-meghatározó jegyek, mint a világnézet, az eszmeiség, a moralitás. Ezért a fiatalok világnézeti, politikai, erkölcsi tevékenysége, felkészítésük társadalmi-gazdasági körülményeink megértésére, reális értékelésére és az érdekében való aktív cselekvésre minden, az ifjúság neveléséért felelős tényező kötelessége. Természetesen e folyamatban az ifjúság önnevelésének fejlesztése is igen jelentős. A fiatalok felelősek önmagukért, de a felnőttek felelősek az egész társadalomért és ezen belül az ifjúságért is. E kétirányú de egymásba fonódó tevékenység tudományos vizsgálata, a megoldásához nyújtott tartalmi és módszertani segítség figyelemre méltó vállalkozás.

DARÓCZY Sándor könyvében a fiatalok szocialista eszmeiségű, aktív társadalmi-politikai érdeklődésre nevelésének folyamatát elemzi, különös tekintettel az önkormányzati szervek funkcióinak fejlesztésére, valamint a közvélemény hatékony formálására. Munkájában a nevelési folyamatot következetesen mint társadalmilag determinált tevékenységek rendszereként fogja fel, mely folyamatban a tanulók és közösségeik nem csupán tárgyai, hanem egyúttal alanyai is a nevelésnek.

A témát alapvetően mint pedagógiai problémát közelítette, de szociológiai, pszichológiai állományát is elővételten és néhány kérdés kiemelésével vizsgálatokat végzett az eszmei-politikai, erkölcsi szférában. Kutatásaiban a vizsgálati módszerek komplex alkalmazásával a természetes kísérlet logikáját követte. A kutatás — társadalomtudományi értelemben vett — egzaktságát programozott feltétel- és feladatvariációs sorok megoldásával is biztosította.

A komplex vizsgálati módszerek lehetővé tették, hogy a szerző a társadalmi-politikai nevelés állapotának vizsgálatán, feltárásán túl az eredményes politikai nevelés eljárásainak egyik korszerű modelljét is megrajzolja. A témát az elmélet és a gyakorlat egységében, a társadalom-közöség-személyiség reláció dialektikus egységében, kölcsönhatásában, a valóságos társadalmi mozgás komplex folyamatának részeként elemzi. Az eszmei-politikai közvélemény lényegét a közösségi nevelési folyamat eredményeként fogja fel és egyidejűleg mint e folyamat eszközt, tényezőjét vizsgálja. Nevelésméleti vonatkozásban a közvélemény fogalmának tartalmi jegyei bizonyos vonatkozásban e munkában nyerne először egzakt megfogalmazást. A közösségek és az egyén fejlődését, életét, tevékenységét a szerző úgy követte nyomon, hogy közben az egyes módszereket, eljárásokat, fogásokat, valamint azok hatását, alkalmazhatóságuk mértékét is megállapíthatta. Az aktivitás fogalmát a közösségi nevelésben a részletesen elemzett konkrét tevékenységek differenciált rendszereként értelmezi. Könyvében következetesen alkalmazza mindazokat a tételeket, amelyeket a szocialista nevelésmélet a közösségi nevelésről, az aktív-formálásról és az önkormányzó-képességről feltárt. E tételek közül nem egy éppen a szerző vizsgáldósi, kísérletezése nyomán válik egzakt módon bizonyítottá.

Az I. fejezetben az eszmei-politikai közvélemény fogalmát, helyét, szerepét körvonalazta, vázolta a kollégiumi nevelés feladat-, tevékenység- és viszonyrendszerét mint a közvélemény formálásának alapját. A közvélemény legjellemzőbb tartalmi jegyeihez a nevelés céljából, a közösségi életviszonyokból kiindulva, a tanulói tevékenységek köré és cselekedetek elemzése alapján jutott el, és fogalmazta meg a következő összetevőket:

Az eszmei-politikai közvélemény a közösségi nevelés eredményességének jelzője, értékmérője, ugyanakkor segíti, gazdagítja és hatékonyan formálja e folyamatot, azért, hogy a nevelés célját egyre jobban megközelíthessük.

A közvélemény kialakulása, formálódása a közösség fejlődésével szerves egységben valósul meg. A közösség legfontosabb jellemzői, szerkezete, rétegződése, önkormányzó képessége egyben a közvélemény meghatározó jegyei is.

Az eszmei-politikai közvélemény társadalmi értékű követelményeket, magatartási motívumokat, erkölcsi, politikai normákat, orientációkat, beállítódásokat integráló közösségi jellemző, amely a feladat-, tevékenység- és viszonyrendszer egészleges arányait alakítja ki, egyben a közösségi és az egyéni cselekedetek indítékainak is meghatározója, az eredményesség elbírálásának alapja, az egyén és a közösség érdekei egyeztetésében vonatkozási alap. Rendező, „szabályozó”, szerepe alapvetően a társadalom — közösség — személyiség relációban, ezek dialektikus egységének, kölcsönhatásának érvényesülésében jelentős. E tekintetben a túlhajtások fékezője, a pozitív cselekedetek terjesztője, a közösségellenes tendenciák akadályozója, a közösségi és az egyéni ösztönzések, értékelések közvetítője.

A fenti összetevők alapján, a fogalom teljes meghatározásának igénye nélkül körvonalazta a közvélemény legjellemzőbb jegyeit, gyakorlati példákkal illusztrálva azokat. A közvélemény a szerző felfogásában tehát a szocialista személyiségformálást megvalósító közösségi nevelési folyamat fokmérője, eszköze, s egyidejűleg formáló tényezője. Független a közösség feladat-, tevékenység- és viszonyrendszere alapján kialakuló szerkezetétől, rétegződésétől és önkormányzó képességétől. Elsősorban elvi, világnézeti, politikai, erkölcsi vonatkozási bázis, de egyben követelményeket, motívumokat, orientációkat integráló közösségi jellemző. Különösen jelentős a rendező, „szabályozó” és stimuláló szerepe. Befolyásolja, polarizálja az egyének álláspontját, időleges magatartását, illetve cselekvését.

A II. fejezetben a közvélemény állapotát vizsgálta néhány világnézeti, politikai és erkölcsi motívum alapján. A vizsgálat fő módszere az írásbeli felmérés volt, melynek adatait azonban a pedagógiai kutatás egyéb módszereivel nyert információkkal vetette össze. Az írásbeli felmérésnél némiképpen problematikus, hogy a válaszlehetőségek spektrumának megvolt-e a kellő árnyaltsága. Mindenesetre a felmérés eredményeként — viszonylag rövid idő alatt — nagyszámú adatot nyert a tanulók világnézeti, eszmei-politikai, erkölcsi közvéleménye állapotáról, környezetre gyakorolt hatásokról, különös tekintettel az önkormányzati szervek funkcióinak fejlesztésére. Alaptételként fogta fel, hogy a világnézeti, politikai, erkölcsi közvélemény eredményes formálása,

a nevelési célok minél jobb megoldásának szolgálatába állítása, elsősorban a közösség és az egyén viszonyának figyelembevételével történhet. Az egyén pedig egy közösségben tudásának gyarapodása, érzelmileg átélte meggyőződése, ezeknek megfelelően tevékenysége, szabad választásai, döntései, feladatvállalásai révén fejlődik szocialistává. A szocialistává válás folyamatában jelentős szerepet kap az egyéni és a közvélemény alakítása, formálása. E fejezetben a politikai közvélemény állapota a következő témák elemzésével nyer kifejezést: a fiatalok viszonya a valláshoz; politikai tájékozódási igényük; társadalompolitikai ismereteik mértéke; erkölcsi jellemvonásaik; hazafias és internacionalista nézeteik; példa- és eszményképválasztásuk indítékai; valamint a társadalmi kapcsolatoknak fejlődésükre gyakorolt hatása.

A III. fejezetben a négyéves pedagógiai kísérlet két szakaszának eredményeit összegezte.

Az első szakaszban (1965—67) a széles körű tájékozódás, a helyzetfelmérés, az adatok akkumulálása, folyamatos elemzése és az alkalmazott eljárások, módszerek összegyűjtése volt a legfontosabb feladat. A kutatást közvetlenül irányító pedagógusok az adatokat, tényeket, a pedagógiai megfigyeléssel, a tanulókkal folytatott egyéni és csoportos beszélgetésekkel, az írásbeli felmérésekkel, a tanulói teljesítmények folyamatos elemzésével, a tanulók számára mesterségesen teremtett pedagógiai helyzetekben, valamint a kollégiumon kívül tanúsított tevékenységének megfigyelésével, a szerzett tapasztalatok közös nevelői elemzésével gyűjtötték. A fő figyelmet a pedagógiai megfigyelésre fordították.

A második szakaszban (1967—69) a feltárt adatokra támaszkodva a formák, módszerek pedagógiai alkalmazhatóságát, hatását vizsgálta, elsősorban rövidebb és hosszabb távú programozott pedagógiai kísérletsor beállításával. Az első szakasz, valamint a pszichológiai vizsgálatok eredményeire alapozottan a kísérleti és a kontrollcsoportok két nagyobb témakörben oldották meg feladatokat. Az egyik témakör a közösségi élet és a tanulói közvélemény viszonyát, a másik az önkormányzati apparátus szerepét vizsgálta az eszmei-politikai közvélemény formálásában. Mindkét témakör még további részfeladatokat tartalmazott, melyek feldolgozása programok alapján történt. A programok megoldásával annak vizsgálata került előtérbe, hogy a feltárt eszközök, módszerek, eljárások bekapcsolása vagy kiiktatása a nevelés folyamatából milyen hatást gyakorol a tanulók egyéni és közösségi fejlődésére. A nevelési módszerek eredményességének összehasonlítására azonos feltételek mellett többféle módszert több szinten próbált ki.

A IV. fejezetben a feladat-, ismeret- és tevékenységkörök csoportosításában néhány, az eszmei-politikai közvélemény fejlődését segítő elméleti és gyakorlati következtetést fogalmazott meg, valamint körvonalazta a közvélemény szerepét a közösség és az egyén fejlődésében, együttes cselekvésében.

Az V. fejezetben a kutatás módszertani vonatkozásait rögzítette, különös tekintettel a „természetes kísérlet” tartalmi és módszertani vetületeire. Részletesen ír a kísérleti munkahipotézisről, a kísérleti, a kutatási módszerek, eljárások gyakorlati alkalmazásáról, végül az eredmények feldolgozásának, értékelésének hogyanjára és a kísérlet jelentőségére utal.

A függelék a témakör hazai és külföldi irodalmát áttekintő bibliográfiát, valamint egy kutatómódszertani irodalomjegyzéket tartalmaz.

A könyv megírásánál a szerző a filozófia, a pszichológia, a szociológia és a nevelélmélet eredményeire is alapvetően támaszkodott. Ezek mellett következetesen épített a marxista társadalomelmélet és antropológia igazolt tételeire, korszerűen vetette fel a közösség és az egyén problémáját, s kiemelten hangsúlyozta a közösségi és az egyéni tevékenység formáló szerepét.

A munka számos vonatkozásban eleget tesz a társadalomtudományi kutatásokkal szemben támasztható azon általános követelményeknek, hogy ne csak a tények feltárására törekedjenek, hanem segítsenek a társadalompolitikai döntések tudományos megalapozásában és társadalmi tudat formálásában is. Ezért a könyv nemcsak a szaktudományi kutatók, nevelési vizsgálatokat, kísérleteket végző gyakorló tanárok érdeklődésére tarthat számot, de gyakorlati vonatkozásai, nagytömegű felmérési adatai miatt a pedagógusokat, ifjúsági vezetőket és a szülőket is egyaránt segítheti az ifjúság jobb megismerésében, a fiataloknak pedig önvizsgálódásukhoz adhat indítékot.

VAJÓ PÉTER